

Tenigl-Takács László

NYELVRÁCS

Egy Paul Celan-költemény viszontagságai

NYELVRÁCS

Szemgyűrű a nyalábok között.

*Felvillanó szemhéj,
felfelé csapdos,
egy pillantást elenged.*

*Írisz, úszónő, álmatlan és komor:
a szívszűrke égbolt, közel kell legyen.*

*Ferdén, a vasburokban,
füstölő fadarab.
Fényérzékkel
találsz a lélekbe.*

*(Volnék, akár te. Volnál, akár én.
Vajon nem ugyanazon
passzátszélben álltunk?
Idegenek vagyunk.)*

*Kőlapok. Rajtuk a
szorosan egymáshoz érő, mindkét
szívszűrke nevetés:
két
teleszájnyi hallgatás.*

Kántás Balázs fordítása

NYELVRÁCS

Szemgyűrűk a rudak között.

*Csillangó szemhéj
csapdos felfelé
elbocsát egy pillantást.*

*Írisz, úszónő, álmatlan s borús:
az ég, szívszűrken, közelebb.*

*A vas hüvelyben, ferdén,
füstölő facsonk.
Fényérzékre
találsz el a lelket.*

*(Volnék mint te. Volnál mint én.
Nem álltunk-e
ugyanegy passzátszélben?
Idegenek.)*

*Kőlapok. Rajtuk
egymást szorítva, mind a két
szívócsa nevetés:
két
teliszáj csend.*

Marno János fordítása

A gond máris az *Augenrund*dal elkezdődik, ez ugyanis nem jelent szemgyűrűt, ahogyan mindkét fordítás magyarítja. A *Rund* kör, mégpedig térbeli kör, a szem esetében tág, kerekre nyílt forma, amit az „elkerekedett a szeme” szófordulat is kifejez. A *Stäbe* ('rudak') egyértelmű és – gyanítom – tudatos áthallás Rilke PÁRDUC-ából. Marno János tehát pontos, míg Kántás Balázs *hasábj*a összezavaró. Ugyanakkor Marno indokolatlanul teszi többes számba a szemkört. A szem már csak azért sem sokasodhat, mert a versszakban mindvégig egyes számban áll. Ráadásul az örök magányból látással, szólással kitörni képtelen, magára maradt és utalt lélek szimbóluma. Aligha van belőle sok. A német nyelv külön prepozíciót alkalmaz a kettő és több közötti kifejezésére. Celan egyértelműen a *zwischen* szót használja, a pontos fordítás tehát: *két rúd között*.

A második sor kezdő szava (*Flimmertier*) igazi kihívás. Kántás Balázs *felvillanónak* fordítja, az alaposabb Marno János észreveszi, hogy neologizmusról van szó, melyet Celan a *Flimmer* ('csillanás, pislákolás') és a *Tier* ('állat') szavakból alkotott. Így születik meg a pillangó asszociációja alapján a *csillangó* bravúr, aminek mindössze két hibája van. Egyrészt esztétizáló jelzőként hat, holott Celan messzemenőig nem annak szánja, másrészt a pillangó-csillangónak a harmadik sorban *csapdosnia* kell, ahelyett, hogy *evezne*, ahogy az eredeti szövegben áll. Ezt azért is fontos figyelembe venni, mert a vízezen történő evezés gyakori motívum Celan költészetében. Többnyire a transzcendens felé menekülés metaforája. Mellesleg a költemény belső ritmusa mindvégig álomszerűen lassú, valósággal kicsörömpöl belőle a *csapdosás*, amivel mindketten fordítják. A *Flimmer* más versben is felbukkan, mégpedig ugyanebben a kötetben *Flimmerbaum*ként, melyről Celan azt írja, végtelen, fekete tócsában úszik, úgy lóg lefelé a világról. Aligha csillogó tehát, annál inkább felizzó, pislákoló. Visszatérve a kezdő kép rácsszimbolikájára, a felfelé evező szemhéj nem *elbocsát*, hanem *elereszt* vagy *szabadon enged* egy pillantást.

A második versszak csak egyetlen félrefordítást tartalmaz. A *müssen* jelentése ez esetben: biztos vélekedés. A *közelebb* (Marno János) tehát hibás. Itt jegyezném meg, hogy a *szívszürke* határozói értelmezését semmi nem indokolja. Az utolsó versszakban Celan egyértelműen jelzőként alkalmazza. A *trübnek* nincs 'komor' jelentése (Kántás Balázs), az *zavaros*, *homályos*, esetünkben leginkább *borús*, mivel átívelő jelző a rá következő *ég* szóra, amit Marno János pontosan telibe is talál. Az *álmatlan* helyett talán szerencsésebb az *álmotalant* használni, tekintve, hogy az írisz jelzőjéről van szó.

Eljutottunk a harmadik versszakhoz, amelynek első két sorába mind a két bicska beletört. A grimbuszt a *Tülle* szó okozza, ez, eléggé el nem ítéhető módon, a kanna csőrét, kiöntőcsövét jelenti, ami csakugyan bárgyún hangzana egy eddigelé komoly fordításban. Marno János ezt a dilemmát a férfiasan katonás *hüvely*, Kántás Balázs pedig a sejtelmes *burok* szavakkal hidalja át. Ezután következik a még galádabb *Span*, vagyis *forgács*, *faszilánk*. S mindezek tetejébe ott gonoszodik még egy *blaken* ige is, ami 'kormozni'-t jelent. Ebből a kavalkádból lett aztán a „*ferde vashüvelyben füstölgő facsonk*” (Marno János), illetve a „*ferde vashüvelyben füstölgő fadarab*” (Kántás Balázs). A legvalószínűbb megfejtés: a vaskanna ferde csövébe dugott, kormosan pislákoló szilács. Valószínűleg személyes élmény, még azt is megkockáztatom, lágerbéli. Fel is ajánlom ezennel minden jelen- s jövőbeli holokausztirodalom-kutatónak. A kormozva fénylő, hunyorgó faszilánk egyébként értelmessé teszi a következő két sort is, a fényérzékkal kitalálható lelket. Itt jegyezném meg, az *erraten* ige jelentése: 'kitalál', 'megfejt'. Az *eltalál* (Marno János) vagy *beletalál* (Kántás Balázs) németül *treffen*, ebből lett a mi csúnyácska *eltrafál* szavunk is.

A következő versszakot nagyjából mindketten eltrafálják. Bár ízlés dolga, de a *passzátban* megoldás nekem elég után hangzik, már csak azért is, mert egy felső légköri, esőt hozó széljárásról van szó. Az *egy passzát alatt* tehát nem szolgál fordítás. Az *egyazon* (Kántás Balázs) és az *ugyanegy* (Marno János) költői esztétizálás. Valószínűleg abból a nemzedékek óta átöröklődő fordítói macacsságból ered, hogy a versekben szép és választékos szavaknak kell lenniük. Ez a konok tradíció egyébként igen sokat rontott Celan más költeményeinek magyarításán is. Marno János indokolatlanul csonkolja a *Wir sind fremde* mondatot. Hangsúlyozott alanynak, állítmánynak – különösen a szófukar Paul Celan esetében – el nem hanyagolható szerepe van.

És végül nem *kőlapok* (mindketten), hanem *a kőlapok*. Az előbbi megállapítást, míg az utóbbi emlékeztést sugall. Mellesleg a német *Fliese* elsősorban 'csempé'-t jelent, én ezzel fordítanám a következő szavak és az azokban rejlő gondolat miatt. A *dicht beieinander*

nem egymást szorítva (Marno János), hanem *szorosan egymás mellett*. Szintén holokausztóskép Celan költészetében, számos helyen felbukkan, így például „*eng liegen*” formában a HALÁL-FÜGÁ-ban. A *szívtócsa* (Marno János) ugyancsak szép kifejezés, az eredeti szövegben azonban nyoma sincs. Az ismételt és igencsak erős jelzők Celan költeményeiben sohasem véletlenszerűek. A költő az utolsó sorral (*Mundvoll Schweigen*) is feladja a leckét. A *schweigend* én *csenddel* – bármennyire is poétikus – nem fordítanám (Marno János). Jelentése ugyanis sokkal inkább aktív kicsengésű: *hallgatás*. A *Mundvoll* kifejezést mindketten úgy oldják meg, hogy megfordítják az összetételt, így lesz belőle *teliszáj* (Marno János), illetve *teleszájnyi* (Kántás Balázs). Vajon miért? Létező szó. Azt jelenti ’falásnyi’, ’harapásnyi’, ’kortynyi’. Valósággal kisüt belőle a vágy, főleg, ha hallgatással párosítjuk.

Végezetül: semmiképpen sem gondolnám, hogy műfordítóink ne ismernék elég alaposan a német nyelvet. Sőt, azt gyanítom, *túl jól* ismerik, ahogy *túl jól* tudnak magyarul, pontosabban „magyar irodalomul” is. Valószínűleg a két nyelv mesteri szintű ismerete okozza azt a galibát, hogy a műtárgy olykor lepottyan az irodalom munkaasztaláról, sérül, karcolódik, néha össze is török.

Főként morfológiai kukacoskodás volt ez, belátom. Kerültem is a mélyebbre ható hermeneutikai dimenziókat. Egyszer talán majd az is megér egy misét. Maga a nyelvtani vizsgálódás is felvethet több, a magyar műfordítás-irodalmat már évtizedek óta kísértő kérdést. Valóban annyira jó-e, mint hisszük és állítjuk minduntalan? Jó-e annyira, mint amennyire valóban jó költők műfordítóink? A költői tehetség, elismertség költői szabadsággá mosdathatja-e a figyelmetlenséget, és felmenthet-e a tárgy iránti alázat alól? Magunkat és magunknak (netalán egymástól és egymásnak) fordítunk-e, vagy pedig *Azt*? Mentegetőzhetünk-e azzal, hogy a vers, költő, író, olvasó stb. *lelkét, lényegét* akartuk megérinteni? S végül felveti a már említett celani dilemmát: mindenáron *szépnek* kell-e lennie a szépirodalomnak?

Be kell ismerjem, furdal némi bűntudat, hiszen éppen azokat a műfordítókat brusztolom, akik kedvenc költőimet teszik hozzáférhetővé a magyar olvasók számára, s akiknek munkásságát tiszteltem. Ugyanakkor nemcsak jelen, hanem számos más Celan-költemény fordításában is fedeztem fel hasonló, sőt ennél is súlyosabb pontatlanságokat, ez sarkallt arra, hogy tollat ragadjak. Az effajta – higgyék el, mindkét fordító esetében *szeretetteljes* – gonoszkodás erkölcsi minimuma, hogy mellékeljek egy, mindenféle költői buzdulattól mentes, lehetőség szerint szó szerinti fordítást. Mit ad Isten, cseppet sem sikeredett csúnyára. Ez persze nem engem méltat, hanem a Mestert, Paul Celant.

NYELVRÁCS

Szemkör a két rácsrúd között.

*Pisláklény szemhéj
evez felfelé,
elereszt egy pillantást.*

*Írisz, úszó nő, álomtalan és borús:
az ég, szívszürke, biztosan közel.*

SPRACHGITTER

Augenrund zwischen den Stäben.

*Flimmertier Lid
rudert nach oben,
gibt einen Blick frei.*

*Iris, Schwimmerin, traumlos und trüb:
der Himmel, herzgrau, muss nah sein.*

*Ferdén, a vaskannacsóban,
a kormozó szilács.
Fényérzékkor
fejted meg a lelket.*

*Schräg, in der eisernen Tülle,
der blakende Span.
Am Lichtsinn
errätst du die Seele.*

*(Lennék, mint te. Lennél, mint én.
Nem álltunk
egy Passzát alatt?
Idegenek vagyunk.)*

*(Wär ich wie du. Wärest du wie ich.
Standen wir nicht
unter einem Passat?
Wir sind Fremde.)*

*A csempelapok. Rajtuk,
szorosan egymás mellett, mindkét
szívszürke nevetés:
két
falásnyi hallgatás.*

*Die Fliesen. Darauf,
dicht beieinander, die beiden
herzgrauen Lachen:
zwei
Mundvoll Schweigen.*

Aczél Géza

(BÚCSÚ)GALOPP

tétova utószinkron

21

rosszabbul aludtam mint egykor kosztolányi ráadásul zimankós télidő volt átláthatatlan fagyos köd uralta a hiányos teret ezért hiába kémleltem hosszasan a pirkadásért sóvárgó eget reszkető tónusom mögül csak a napforduló tűnt el némi méltósággal s vele egy zaklatott hét is melyet e zsúfolt fázós hónap a naptár szigorú törvényei szerint befejezett szilveszter lévén a becsapódó év is rácsikorgott zordan az öregkorra s mivel fölfelé változatlan semmit sem láttam megadón bámultam a koszosan jegesedő óra és a megdermedt időnek ebben a kietlen zugában a kihűlt erkély képe a belső zónák kontrasztos finomságával figyelmeztetett bizony megint elhagytunk egy rohanó évtizedet útban az utolsó elszámoláshoz utólag azért ez sem kis égi üzenet a panel tövéhez eközben csikorgó léptekkel vígan kurjongató részek jöttek kócos fejük fölé darabos mozdulatokkal marékszámra maradék konfettiket löktek s a különös záporban olykor révülten megálltak nekem ekkor megismert kultúrájával és töméntelen szorongásával eszembe rémlett a nemrég ránk boltozódó huszonegyedik század melynek bizonytalan matematikával évezred lett az aktuális továbbragozása gondosan kitisztítva időnkét az olcsó mítoszoktól ennél többet mit érhet meg létbe vetett védtelen emberünk az árva súlyosabban örvénylő jövő hogyan jöhet utána és miközben ezeken riadt lírai hősünk tétován elmereng a sötétség mögött már óvatosan feldereng a hajnal s egy ellenmozgással rőt életed belső szemedben gyorsan lepereng még nem a zord halál csak a képzelet tanult közhelyekre